

УДК 334.012.64:664

2007 р.

Говорушко Т.А., к.е.н., доцент

Національний університет харчових технологій

Говорушко Т.А., к.э.н., доцент

Национальный университет пищевых технологий

T. Govorushko

National university of food technologies

Теоретичні основи обґрунтування видів ефективності розвитку малого підприємництва у харчовій промисловості України, їх критеріїв і показників

Теоретические основы обоснования видов эффективности развития малого предпринимательства в пищевой промышленности Украины, их критериев и показателей

Theoretical basis of justification kinds effectiveness of small business in the food industry in Ukraine, their criteria and indicators

Анотація. Обґрунтовано види ефективності розвитку малого підприємництва у харчовій промисловості України з точки зору виділення соціальної і економічної ефективності. На основі теоретичного аналізу конкретизовано їх критерії і з позицій практичних міркувань рекомендовано систему показників для аналізу.

. Аннотация. Обосновано виды эффективности развития малого предпринимательства в пищевой промышленности Украины с точки зрения выделения социальной и экономической эффективности. На основе теоретического анализа конкретизированы их критерии и с позиций практических соображений рекомендуется система показателей для анализа.

Annotation. Grounded types of efficiency of development of small enterprise are in food retail industry of Ukraine from the point of view the selection of social and economic efficiency. On the basis of theoretical analysis their criteria are

specified from positions of the practical reasonings the system of indexes is made to order for an analysis.

Ключові слова. *Ефективність, розвиток, малі підприємства, критерій.*

Ключевые слова. *Эффективность, развитие, малые предприятия, критерий.*

Keywords. *Efficiency, development, small businesses criterion.*

Постановка проблеми. Проблема визначення ефективності розвитку підприємницької діяльності будь-яких масштабів дуже складна в теоретичному і прикладному аспекті. Проведене дослідження показало, що в науковій літературі, не зважаючи на велику кількість висловлених думок і пропозицій, ще не достатньо чітко визначені сутність, критерії і показники ефективності на рівні як народного господарства, окремих його галузей, так і видів діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності підприємницької діяльності розглядалися С.Я. Салигою, А.В. Чупісом, С.Н. Закоморним, В.Г. Андрійчуком, С.Ф.Покропивним, В.М.Колотом, І.Н. Прімишевим, В.К.Збарським, П.П. Борщевським, А.О. Заїнчковським, А.К. Запольським та іншими відомими вченими. Конструктивний аналіз опублікованих праць з проблематики оцінки та аналізу ефективності розвитку підприємств, особливо малих, виявив існуючі розбіжності у розумінні феномену розвитку, а отже і інструментарію оцінки його ефективності.

Крім того, специфіка малого підприємництва проявляється у неможливості використання традиційних методів аналізу або через недостатній професійно-освітній рівень, або через дефіцит ресурсів (фінансових, інформаційних, кадрових тощо) і часу. Таким чином тільки на окремих підприємствах використовуються у загальному вигляді різні методики, що рекомендовані вище вказаними авторами.

Постановка завдання. Варто зауважити, що розробка методичних засад оцінки рівня ефективності розвитку малого підприємництва у харчовій

промисловості України в ринкових умовах господарювання є досить складним завданням з огляду на різноманітність видів визначення ефективності як економічної категорії і великої кількості факторів, які необхідно врахувати. Метою статті є обґрунтування видів ефективності розвитку малого підприємництва у харчовій промисловості України, критеріїв та показників їх оцінки. Для досягнення поставленої мети використано абстрактно-логічний метод.

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, результати розвитку малого підприємництва в існуючих умовах господарювання мають розглядатись з точки зору соціальної та економічної ефективності і обов'язкового враховувати поєднання галузевих і регіональних інтересів [2].

Однією з центральних проблем при розробці методичних засад визначення ефективності розвитку малого підприємництва у харчовій промисловості України є вибір і обґрунтування відповідного критерію.

В економічній літературі найбільш поширене розуміння ефективності функціонування підприємництва (галузі) орієнтується на економічну ефективність, де трудові ресурси розглядаються як складова понятійного апарату категорії „економічна ефективність” у вигляді продуктивності праці. Але такий підхід не враховує активної ролі людини і того, що виробництво представляє собою не тільки процес створення благ, необхідних для життєдіяльності людини, але й виступає виробництвом „самого життя людей, оскільки при цьому забезпечується засоби їх фізичного існування, а також реалізація і розвиток здібностей”[1]. Крім того, поняття „ефективність” охоплює не тільки результативність виробництва, що виявляється у кількості виготовленої продукції, а і її відповідність потребам людей за якістю, структурою та іншими параметрами. Отже, постає необхідність, розглядання соціального аспекту ефективності, який виявляється у соціальній ефективності і дає відповідь на запитання – яким чином процес виробництва і його результати (у вигляді конкретного продукту) впливають на соціальні запити працівників і населення в цілому.

У сучасній вітчизняній економічній літературі не існує єдиної науково-обгрунтованої методики обчислення рівня соціальної ефективності розвитку суспільного виробництва і його галузей (видів підприємницької діяльності) як єдиного тлумачення змісту цієї категорії. Ряд учених-економістів розглядають соціальну ефективність як відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства, але розходяться у визначенні її критерію. Одні визначають його через інтегруючий показник виробництва за певний період [5]. Інші шляхом порівняння фактичного рівня споживання з науково-обгрунтованими фізіологічними нормами споживання як по загальному обсягу, так і в розрізі основних продуктових груп[1].

Другою точкою зору на проблему визначення соціальної ефективності є визначення ефективності тільки в сфері нематеріального виробництва, що сприяє підвищенню результативності матеріального виробництва через всебічний розвиток особистості (підвищення рівня знань і культури, зміцнення здоров'я, збільшення вільного часу і т.д.), поліпшення сфери послуг, умов матеріального життя населення. Критерієм соціальної ефективності в цьому випадку є співвідношення соціального ефекту (який вимірюється не лише кількісно, а й якісно за рівнем соціального прогресу і соціальної свідомості) і суспільного робочого часу.

Найбільш поширеним поглядом стосовно даної проблеми є виділення „людського фактора” у визначенні соціально-економічної ефективності, під якою розуміється результативність зусиль суспільства по поліпшенню умов праці, збагаченню її творчого змісту [8]. Соціального характеру ефективності надає структура затрат сукупної праці (співвідношення між живою і уречевленою працею), які потрібні для виробництва продукції і формують її вартість. Соціальну ефективність у цьому випадку характеризують показники органічної структури валової продукції (питома вага оплати праці у структурі валового продукту), чистої продукції (питома вага оплати праці у структурі чистої продукції), собівартість продукції (співвідношення між витратами живої і уречевленої праці), а також органічної структури валової продукції по чистій

продукції. За думкою авторів ці співвідношення показують, що „конкретно одержують виробники конкретного продукту в результаті здійснення процесу його виробництва [8].

Отже, соціальна ефективність характеризує удосконалення усіх сторін способу життя людей, взятих у сукупності, які зумовлені соціальними цілями, виявляються у розширенні споживчих благ, збільшенні вільного часу, а на цій основі розвитку людських здібностей. На думку С.І.Князева та інших науковців класифікація понятійного апарату соціальної ефективності має базуватись на сутності потреб і інтересів, що відбивають ставлення людей до умов їх життєдіяльності[7].

З огляду на типові відносини, що характеризують ставлення людей до умов існування (ставлення до природи, до існуючих засобів життя, до себе і до інших членів суспільства, до праці та дозвілля), можна виявити потреби, які здатна задовольнити діяльність підприємців у харчовій промисловості України в силу свого соціального призначення. Перш за все, це фізіологічні потреби в продуктах харчування і потреба в безпеці та захисті – надійність доходів, робочого місця, захист у разі непрацездатності, вихід на пенсію. І на цій основі – задоволення соціальних потреб, потреб у самоповазі, самовираженні.

Таким чином, категорія „соціальна ефективність” відображає соціально-економічні відносини між суспільством і підприємством, суспільством і окремою галуззю промисловості (як сукупністю підприємств), які відбиваються в наданні роботи населенню, засобів існування у формі заробітної плати, в задоволенні потреб суспільства виготовленою продукцією і у формі податків і т.д. Кількісна сторона цієї категорії являє собою зовнішню її визначеність, що виступає у вигляді кількісного співвідношення результатів досягнутих і бажаних, але результатом є не тільки продукт, а й рівень задоволення соціальних потреб взагалі. Отже, єдиним соціальним критерієм на всіх рівнях народного господарства є рівень задоволення потреб у забезпеченні життєвого стандарту населення.

Незаперечною перевагою даного показника є універсальний характер, що дозволяє застосовувати його на всіх рівнях господарювання. Співвідношення фактичного і нормативного рівнів споживання створюють можливості формування ряду похідних формул як для вимірювання рівнів добробуту населення, так і ступенем задоволення працівників умовами і організацією праці на виробництві.

Проте, поряд з основним показником з метою всебічної характеристики соціальної ефективності необхідно застосувати систему показників, які б висвітлювали ступінь розвитку основних складових даної категорії, а саме: ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб населення, рівень зайнятості і заробітної плати, рівень гуманізації виробництва і праці.

З огляду на складність соціальних процесів неможливо визначити абсолютні масштаби задоволення різноманітних потреб працівників у сфері малого підприємництва і населення, тобто обчисли соціальний ефект і затрати, які були викликані усією сукупністю заходів по його досягненню (по класичній методиці розрахунку). Тому, на наш погляд, кількісне вимірювання соціальної ефективності зводиться до обчислення показників окремих складових і їх відносного рівня в часі, порівняно з іншими галузями (регіонами), а також в обчисленні їх впливу на економічну ефективність. Загальні висновки щодо рівня і динаміки соціальної ефективності треба формувати на основі якісних характеристик, тобто детальному словесному описі реального або очікуваного впливу соціальних процесів на життєдіяльність населення, результативність суспільного виробництва.

Пріоритетне місце серед видів ефективності функціонування підприємницьких структур займає економічна ефективність. Термін „економічна ефективність” використовується як універсальне поняття і характеризує економічні результати діяльності. В більш конкретному тлумаченні економічна ефективність характеризує економічну доцільність функціонування сукупності підприємств у окремій галузі, регіоні тощо[1].

Зрозуміло, що критерій як мірило економічної ефективності конкретизується через систему показників. Вони, як правило, служать лише кількісним виразом даного вимірника і відображають рівень і динаміку ефективності. В якості оцінки економічної ефективності всього народного господарства основним критерієм виступає обсяг національного доходу за найменших витрат живої і уречевленої праці. На наш погляд, для оцінки економічної ефективності розвитку малого підприємництва у харчовій промисловості України критерієм на рівні народного господарства доцільно розглядати зростання його внеску у формування національного доходу. На рівні сфери малого підприємництва (малих підприємств) можуть використовуватись часткові або локальні критерії. У кожному конкретному випадку критерій може набувати конкретнішої форми з урахуванням характеру та особливостей виробництва.

Задля досягнення об'єктивного вимірювання ефективності важливо обґрунтовано розв'язати питання характеру побудови її показників. Відправною точкою для такого розв'язання можуть служити фундаментальні положення теорії кругообігу капіталу. Відомо, що з метою виробництва продукції підприємства авансують кошти в основні засоби, предмети праці і саму працю. Дані ресурси можна назвати як застосовувані, тобто як такі, що забезпечують здійснення процесу виробництва. На другій стадії кругообігу (перша і третя стадії — це сфера обігу) здійснюється виробниче споживання застосовуваних (авансованих) ресурсів і вони набувають форму виробничих витрат. Отже, ресурси мають дві форми свого існування: застосовувані і виробничоспожиті. Таким чином застосовані (авансовані) ресурси — це сукупність живої і уречевленої праці, а спожиті ресурси — поточні витрати на виробництво продукції. Щоб дослідити їх взаємозв'язок, звернемо увагу на таке. Оскільки кругообіг засобів відбувається безупинно, то час їх обороту залежить від часу проходження ними сфери виробництва і обігу. І чим швидше здійснюється оборот ресурсів, тим більшою буде величина виробничо спожитих ресурсів порівняно з величиною застосовуваних ресурсів і, водночас, тим більше буде

вироблено продукції. Адже маса річного продукту дорівнює його обсягу, виробленому протягом одного обороту ресурсів, помноженому на число таких оборотів.

З викладеного можна зробити висновок, що величина виробничо спожитих ресурсів буде дорівнювати величині авансованих (застосовуваних) ресурсів, помножених на швидкість їх обороту. І оскільки навіть один і той самий виробничий процес може здійснюватися з неоднаковою швидкістю обороту ресурсів, то саме цим і зумовлюється необхідність визначати окремо показники ефективності використання застосовуваних і виробничо спожитих ресурсів. Водночас для характеристики економічної ефективності виробництва важливо знати, яка частка прибутку в структурі реалізованої продукції. Таким чином, показники економічної ефективності економічної діяльності можна згрупувати наступним чином:

I. Показники продуктивності виробничих ресурсів:

1.1. показники продуктивності застосовуваних ресурсів;

1.2. показники продуктивності виробничо спожитих ресурсів;

II. Показники рентабельності виробничих ресурсів:

2.1. показники рентабельності застосовуваних ресурсів;

2.2. показники рентабельності виробничо спожитих ресурсів;

III. Показники рентабельності обороту (продажу).

Методика розрахунку цих показників викладена автором у публікації[3].

В продовження викладання методичних засад оцінки економічної ефективності розвитку малих підприємств зауважимо, що об'єктом дослідження вітчизняних науковців виступали, як правило, два види розвитку підприємства – інтенсивний, екстенсивний. Виокремлення саме цих трьох видів розвитку підприємства проводилося на основі застосування принципів діалектичної логіки та відображало закон „переходу кількісних властивостей у якісні”.

Однією з найбільш типових методик слід вважати доробок Р.М.Петухова [6]. Під інтенсивним розвитком підприємства він розуміє такий спосіб змін,

змістом яких є використання у виробництві найновіших досягнень науки і техніки, передового практичного досвіду тощо; це процес, особливий спосіб розвитку підприємства, що спирається на досягнення науково-технічного прогресу, метою та результатом якого є підвищення ефективності виробництва і зростання на цій основі обсягів виготовленої продукції. Під екстенсивним типом розвитку підприємств розуміється нарощування обсягів виробництва, підвищення його ефективності за рахунок залучення у господарський оборот більшої кількості економічних ресурсів. За детенсивного типу відбувається погіршення технічного та технологічного рівнів виробництва і підприємство поступово деградує. Пріоритетним визнається інтенсивний тип розвитку підприємства, що забезпечує більш повне задоволення потреб суспільства без зростання обсягів необхідних ресурсів.

Результатами інтенсифікації діяльності підприємства виступають такі зміни соціально-економічної системи підприємства, як збільшення його виробничої потужності, підвищення продуктивності праці, зростання швидкості оборотності оборотних коштів, активізація процесів технічного переозброєння та оновлення і т.д. Автор вважає, що перелічені організаційно-економічні результати слід розцінювати як проміжні, що не можуть бути визнані метою розвитку. Метою визнаються зміни загально системної ефективності функціонування підприємств, тобто співвідношення між отриманими результатами та понесеними для цього витратами.

На практиці спостерігаються різні типи поєднання динаміки виробництва продукції, витрат і рівня їх віддачі (ефективності). Різноманітні комбінації спрямованості та відносної швидкості зміни випуску продукції, виробничих витрат і рівня їх віддачі визначають характер розвитку підприємства.

У якості базових критеріїв аналізу та оцінки ефективності організаційно-економічного розвитку підприємств використовуються такі індекси: виробництва ($I_{вп/рп}$) – розраховується як співвідношення досягнутого рівня виробництва (реалізації) продукції до його базової величини; сукупних витрат на виробництво і реалізацію продукції (I_v) – розраховується аналогічно

попередньому показнику; рівня економічної ефективності ($I_{ке}$) – визначається на основі співставлення досягнутих результатів і витрат на їх досягнення, а також співвідношенням $I_{ке}/I_v$ ($d_{эф}$).

Таким чином для оцінки ефективності розвитку малого підприємництва у харчовій промисловості України доцільно скомпонувати дворівневу методику, у якій перший рівень становлять показники продуктивності і рентабельності, а другий рівень показники, що характеризують якість розвитку малих підприємств.

Висновки. Запропоновані методики є універсальними і можуть бути застосовані для оцінки ефективності розвитку як малих виробничих підприємств, так і малого виробничого підприємництва. Вони базуються винятково на інформації підприємницької звітності та спрямовані на використання сучасних засобів обробки економічної інформації.

Література

1. Борщевський П.П., Чернюк Л.Г., Шмаглій О.Б. Підвищення ефективності розвитку і розміщення харчової промисловості. К.: Наукова думка, 1994. – 158 с.
2. Говорушко Т.А. Ефективність як економічна категорія// //Наукові праці НУХТ. 2007, - № 20, - С. 74-76.
3. Говорушко Т.А. Методологічні принципи та методика визначення показників ефективності розвитку малих підприємств з виробництва харчових продуктів// Агро інком, 2006 - № 9-10, С.59-65.
4. Малыгина В.Д., Дмитриенко Ю.Н. Социально-экономическая эффективность повышения качества продукции // Организационно-экономические и социальные проблемы промышленного производства в период реформирования: Сб. научн. тр. - Донецк. 1996. – С.220-226.
5. Організаційно-правові форми господарювання в АПК/ П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин, В.Я. Месель-Веселяк, М.Й. Малік та ін. - К.: ІАЕ УААН, 1998. – 360 с.

6. Петухов Р.М. Оценка эффективности промышленного производства (методы и показатели). – М.: Экономика, 1990. – 95 с.
7. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку в умовах глобалізації / А.О. Коваленко, С.І. Князєв, Л.В. Дейнеко та ін.; Л.В. Дейнеко (ред.); НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України., - К.,: Науковий світ, 2004. – 122 с.
8. Черевко Г.В., Горбонос Ф.В., Іваницька Г.Б., Павленчик Н.Ф. Економіка підприємств: Навчальний посібник/ За заг. ред.. Г.Ф.Черевко, - Львів: Апріорі, 2004. – 384 с.

Авторська довідка

Говорушко Тамара Андріївна, к.е.н., доцент,

завідувач кафедри фінансів Національного університету харчових технологій

Домашня адреса: 03087, м. Київ, вул. Єрewanська, буд.32, кв.59

Телефон домашній: 242-52-77

Телефон мобільний: 8-067-277-93-98

Телефон робочий: 234-00-81

Електронна адреса: kan97@yandex.ru